

Bringing Organisations & Network Development
to higher levels in the Farming sector in Europe

Nowe podejście do różnorodności biologicznej i lokalizacji Przypadek Polski i Czech

Spis treści

Streszczenie.....	3
1. Wprowadzenie	5
Przegląd projektu BOND w regionie i rolnictwo zbiorowe w poradzieckich krajach UE	5
2. Raport Polska/Czechy: Tło historyczne	6
Polska	7
Nacjonalizacja komunistyczna	7
1989: Przygotowanie do kapitalizmu.....	8
2004: Przystąpienie do Unii Europejskiej.....	8
Obecna sytuacja.....	8
Działania zbiorowe w Polsce.....	9
Czechy	10
Faza komunistyczna: czterdzieści lat.....	10
Aksamitna rewolucja i koniec XX wieku.....	11
Okres początku XXI wieku	11
Obecna sytuacja.....	12
3. Metodologia - Regionalny przepływ działań BOND.....	14
ZOBACZ	14
Francja	14
Norwegia.....	15
Wielka Brytania.....	16
UCZ SIĘ	16
OPOWIEDZ.....	17
4. Historie uczestników	17
Polska.....	17
Marcin Wójcik.....	17
Ewa Czap.....	18
Jacek Bender.....	19
Wioletta Olejarczyk.....	20
Czechy	22
Vojtěch Veselý.....	22
Anna Page Vejvodová.....	23
Martin Rosenbaum.....	24

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION'S HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT N° 774208

5. Problemy / rezultaty.....	25
Warsztaty lokalne	25
Warsztaty krajowe.....	26
Polska	26
Czechy	27
Szkolenie trenerów (ToT).....	28
Okrągły Stół ds. Polityki.....	28
Protokół ustaleń (MoU)	30
Polska	30
Czechy	30
6. Wnioski.....	31

Streszczenie

Poniższy raport przedstawia działania i rezultaty projektu BOND w dwóch krajach Europy Środkowej - Polsce i Czechach - koncentrując się na rolnictwie ekologicznym na małą skalę.

Oba kraje łączy wspólna historia, czyli należenie do bloku wschodniego po II wojnie światowej, a następnie postsowiecka rzeczywistość końca XX wieku. Oba kraje przystąpiły do Unii Europejskiej w 2004 roku i od tego czasu wdrażają wspólną politykę w obszarze rolnictwa. Kraje te cechują istotne różnice, a wszystkie te czynniki i burzliwa historia wywarły silny wpływ na rolnictwo i rolników.

Udział w programie BOND był okazją do stworzenia nowych sposobów połączenia nie tylko nieco odmiennych lokalnych sytuacji w Europie Środkowej, ale także stworzył silniejsze powiązania między indywidualnymi, różnorodnymi podmiotami w sektorze rolnym o różnych doświadczeniach i potrzebach. Rzeczywistość dla wielu z tych opinii jest taka, że nie zawsze są one słyszalne, jednak drobnym rolnikom powierza się oddolne budowanie zrównoważonego rolnictwa agroekologicznego.

Niniejszy raport podsumowuje trzy lata pracy konsorcjum projektowego i skupia się na siedmiu aktywnych przedstawicielach sektora rolniczego i ich podejściu do wspólnych działań w ramach programu BOND, poprzez jego trzy główne etapy - ZOBACZ, UCZ SIĘ, OPOWIEDZ - opisując ich aktywny udział w szkoleniach i warsztatach; forum międzyregionalnym w Kordobie; Szkoleniach dla trenerów; Krajowych warsztatach tematycznych; oraz Okrągłym Stołem ds. Polityki, co doprowadziło do podpisania protokołu ustaleń.

W raporcie zidentyfikowano kilka barier blokujących rozwój:

- brak wiedzy na temat problemów utrudniających wspólne działanie drobnych rolników ekologicznych w Polsce i Czechach na tle innych krajów europejskich;
- brak zaufania, pewności siebie, współpracy lub pomocnych rad wśród rolników;
- brak kapitału;
- ograniczenia i obostrzenia dotyczące przetwarzania żywności w małych gospodarstwach;
- ograniczenia w uprawie własnych nasion.

Z działań BOND wynika szereg zaleceń, a w oparciu o Deklarację Praw Chłopów zaleca się na przykład:

- podnoszenie świadomości poprzez lokalne media i lokalne rynki;
- rozpowszechnianie Deklaracji za pośrednictwem mediów w jednostkach edukacyjnych oraz w językach danego kraju;
- utworzenie grupy „Przyjaciół Deklaracji”, aby zaangażować jak najwięcej osób, w tym badaczy i naukowców.

Wreszcie w raporcie przedstawiono zalecenia wynikające z Okrągłego Stołu ds. Polityki:

- umożliwienie rolnikom produkcji i wymiany własnych nasion;
- utworzenie bazy danych nasion w Europie;
- dążenie do stabilności i jasności przepisów i regulacji dotyczących nasion;
- oraz tworzenie sieci nasion.

Pełne zalecenia są wymienione w rozdziale 5.

Raport kończy się spojrzeniem na miejsce rolnictwa ekologicznego Polski i Czech na małą skalę w Europie. Daje również podstawę do agroekologii, która będzie istotną formą rolnictwa w następnych dziesięcioleciach zgodnie z unijną Polityką Zielonego Ładu i Strategią od pola do stołu¹.

---

¹"Od pola do stołu", Komisja Europejska, ostatnie wydanie, 28 maja 2020 r, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/farm-fork_en

1. Wprowadzenie

Przegląd projektu BOND w regionie i rolnictwo zbiorowe w poradzieckich krajach UE

Unia Europejska wspiera wiele projektów współpracy między europejskimi rolnikami i obrońcami przyrody. Jednak BOND - Bringing Organization and Network Development (Rozwój Organizacji i Sieci) przynosi rozwój organizacji i sieci na wyższy poziom w sektorze rolnym w Europie² - wykracza poza istniejące projekty pod względem projektowania, wielkości, struktury i bezpośrednich powiązań z instytucjami międzynarodowymi, takimi jak Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) lub Parlament Europejski.

Głównym celem BOND w ciągu trzech lat projektu było stworzenie silnych, dynamicznych i wydajnych organizacji z naciskiem na wykorzystanie wielkiego potencjału współpracy między rolnikami i innymi organizacjami zarządzającymi krajobrazem wiejskim. W szczególności z punktu widzenia małych organizacji była to niezwykle okazja do zaangażowania się na szczeblu europejskim.

W projekt BOND były bezpośrednio zaangażowane dwie organizacje non-profit, SIE z Polski (Społeczny Instytut Ekologiczny³) i AMPI z Czech (Asociace místních potravinových iniciativ⁴) wraz z 15 innymi partnerami z 12 krajów europejskich. Obie te organizacje koncentrują się głównie na współpracy między rolnikami ekologicznymi, drobnymi rolnikami, rolnikami biodynamicznymi i tymi, którzy chcą kultywować tradycyjne, naturalne i przyjazne dla człowieka rolnictwo.

SIE wykorzystywał swoje kanały współpracy ze stowarzyszeniami rolników ekologicznych, spółdzielniami spożywcami, uniwersytetami rolniczymi i ruchem Nyéléni.⁵

AMPI zmobilizowała swoją sieć rolników pracujących na rzecz zdrowszego krajobrazu rolniczego i często są zaangażowani w ruch suwerenności żywnościowej, rolnictwo wspierane przez społeczność (CSA⁶), i wykorzystują praktyki agroekologiczne do zmiany środowiska poprzez pozytywne procesy w społeczeństwie, a także na wsi.

Projekt BOND miał na celu wspieranie działań zbiorowych w sektorze rolnym w Europie. Tylko czym właściwie są działania zbiorowe? A także czym są lub czym mogłyby być takie działania w Polsce i Czechach?

Działania zbiorowe mają miejsce, gdy wiele osób pracuje razem, aby osiągnąć wspólny cel.

BOND zajmował się szeregiem działań, które obejmowały:

- mobilizację ważnych rolników na początku 2018 r.
- lokalne warsztaty wykorzystujące metodologię uczestnictwa do analizy postaw, słabości i ograniczeń wspólnego działania
- szkolenia, fora i krajowe warsztaty tematyczne
- Okrągły stół ds. Polityki (tylko w Polsce)

² EU Horizon 2020, Listopad 2017 - Październik 2020, www.bondproject.eu

³ Społeczny Instytut Ekologiczny <https://www.sie.org.pl/>

⁴ Asociace AMPI - Stowarzyszenie Lokalnych Inicjatyw Żywnościowych, <https://www.asociaceampi.cz/>

⁵ Europejski Ruch Suwerenności Żywnościowej - Nyéléni Europe, <https://nyeleni-eca.net/>

⁶ Jako lider ruchu CSA w Czechach AMPI ściśle współpracuje z Urgenci - The International CSA Network. CSA jako sposób na przyczynienie się do większej solidarności między społecznościami miejskimi i wiejskimi, w równym stopniu wzmacnia pozycję zarówno społeczności, jak i rolników oraz oferuje rozwiązania typowych problemów producentów i konsumentów na całym świecie, <https://urgenci.net/>

- oraz podpisanie serii protokołów ustaleń.

Cztery osoby z Polski i cztery osoby z Czech zostały zaproszone do udziału w zaplanowanych spotkaniach BOND, szkoleniach, warsztatach i powiązanych działaniach - to byli nasi „przedstawiciele”.

To nie są zwykli ludzie, zwykli rolnicy. To osoby, które chciały zostać rolnikami, chciały uprawiać ziemię, produkować żywność, robić coś więcej, niż tylko sprzedawać swoje plony. Te osoby były również otwarte na to, by obserwować, uczyć się i opowiadać o swojej wiedzy oraz chciały dzielić się swoimi pasjami. Spoglądają również poza teraźniejszość i są świadome nadchodzących wyzwań, takich jak zmiana klimatu, utrata bioróżnorodności oraz potrzeba zadbania o swoją okolicę. Działają lokalnie, ale myślą globalnie.

Duża część projektu poświęcona była szkoleniu tych kluczowych przedstawicieli, którzy pomogą zbudować silniejsze organizacje, mogące mieć większy wpływ na wsparcie rolników agroekologicznych. W ramach projektu odbyły się dziesiątki warsztatów nawiązywania kontaktów, utworzono portal dla (młodych) zaangażowanych rolników oraz odbyły się cztery okrągłe stoły ds. polityki regionalnej, w których uczestniczyli rolnicy, zarządcy gruntów i koordynatorzy.

Spółeczność skupiona wokół projektu BOND jest przekonana, że jeśli rolnictwo ma przynosić korzyści zarówno wsi, jak i miastu, konieczne jest podjęcie delikatnych, trafnych i fundamentalnych decyzji politycznych. Aby to pokazać, BOND stworzył krótki film dokumentalny, który ilustruje związki między rolnikami a przyrodą oraz ich ogólne znaczenie dla społeczeństwa⁷.

W tej publikacji dzielimy się niektórymi historiami, doświadczeniami i motywacjami, które zostały przekazane podczas projektu BOND przez niesamowitych przedstawicieli z Polski i Czech.

2. Raport Polska/Czechy: Tło historyczne

Polska i Czechy, sąsiednie kraje w Europie Środkowej, w swojej historii doświadczyły komunizmu oraz podobnego poziomu rozwoju gospodarczego, który jest dziś obecny w ich dwóch różnych systemach rolniczych.

Polskie rolnictwo opiera się głównie na gospodarstwach rodzinnych o małej lub średniej skali, charakteryzujących się dużą dawką indywidualności, niezależności i trwałego stopnia różnorodności biologicznej. Krajobraz Polski jest barwny i podzielony na niewielkie działki z dużą ilością granic i terenów leśnych między polami. Gospodarstwa wielkopowierzchniowe zlokalizowane są głównie w północnej i zachodniej Polsce i powstały ze względów historycznych, częściowo związanych ze zmianą granic po II wojnie światowej, ale nie dominują na polskiej wsi. Polityczna przeszłość rzuca cień na gotowość polskich rolników do wspólnego działania, dlatego polscy rolnicy dość często postępują indywidualnie, z podejrzliwością umotywowaną ciężkimi wspomnieniami z przeszłości.

---

⁷<https://www.bondproject.eu/communication-materials/>

Istnieją trzy główne różnice między czeskim i polskim rolnictwem:

- **Wielkość pól uprawnych:** średnia wielkość gospodarstwa w Czechach to prawie 133 ha (czyli dziesięciokrotnie więcej niż średnia w UE⁸), podczas gdy w Polsce jest to 12 ha⁹; pola składają się z bardzo małych części i trudno jest rozróżnić poszczególne działki.
- **Własność:** czeskie rolnictwo również charakteryzuje się dużym udziałem gruntów dzierżawionych. Prawie 80% ziemi jest uprawiane przez osoby niebędące właścicielami gruntu¹⁰. W Polsce większość gruntów ornych należy do rolników indywidualnych.
- **Trendy konsumenckie i polityczne podejście do rozwoju rolnictwa:** Czesi stawiają na rozwój rolnictwa ekologicznego i silne lokalne marki (podobnie jak Austria, z którą mają znacznie silniejsze więzi kulturowe i historyczne niż z Polską). Polska stawia na rozwój intensywnej hodowli zwierząt na eksport, przy jednoczesnym drastycznym spadku liczby gospodarstw ekologicznych. Brakuje spójnej koncepcji budowy marki regionalnej i krajowej.

Polska

Historycznie rzecz biorąc, dzisiejsze formy współpracy rolników w Polsce kształtowały trzy główne czynniki:

1. Centralizacja produkcji rolnej w rękach władz komunistycznych, prowadząca do niechęci rolników do podejmowania inicjatyw oddolnych;
2. Konieczność dostosowania polskiego rolnictwa po 1989 roku do warunków gospodarki kapitalistycznej; i
3. Wspólna Polityka Rolna (WPR) po 2004 roku.

Nacjonalizacja komunistyczna

Nacjonalizacja komunistyczna majątku rolnego w Polsce poniosła klęskę, mimo że powstało ponad 6000 Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR¹¹), które zarządzały około 20% powierzchni użytków rolnych w Polsce. Charakteryzowały się niską wydajnością produkcyjną lub podporządkowaniem celom politycznym, w związku z czym - poza kontrolowaną przez Partię Komunistyczną dominującą sprzedażą żywności - szybko rozwinął się bezpośredni kontakt gospodarstw indywidualnych z konsumentami miejskimi. Oficjalne władze walczyły z tym zjawiskiem, ale obywatele polscy nadal kupowali bezpośrednio od rolników, ponieważ półki w państwowych sklepach były puste.

Poza kwitnącą współpracą rolników i czarnym rynkiem produktów rolnych kolejnym czynnikiem jednoczącym polskie społeczeństwo na wsi i w miastach była powszechna niechęć do władz komunistycznych. Stworzyło to więź między samymi rolnikami, którzy - być może w sposób mniej spektakularny niż w przypadku ruchów robotniczych - przejawiali nieposłuszeństwo społeczne, aktywny opór i solidarność rolniczą.

Rolnicy zostali zmuszeni do zrzeszania się w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych, które bez odpowiedniego wsparcia i finansowania ze strony władz publicznych szybko stały się

⁸“Statystyki rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa - wydanie z 2018 r.”, Eurostat, ostatnie wydanie, 19 grudzień 2018, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-FK-18-001>

⁹“Rolnictwo. Leśnictwo”, GUS, 4 czerwca 2020, <https://stat.gov.pl/en/topics/agriculture-forestry/>

¹⁰“Dane dotyczące rolnictwa 2015”, Eurostat, 6 maja 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data>

¹¹ PGR - Państwowe Gospodarstwo Rolne

miejszem różnych patologicznych zachowań, przyczyniając się bardziej do utraty wzajemnego zaufania między rolnikami, niż do rzeczywistej współpracy między nimi. Niestety władzom komunistycznym udało się rozbić bardzo silne struktury spółdzielcze rolników, przetwórców i handlu rolno-spożywczego przedwojennej Polski.

1989: Przygotowanie do kapitalizmu

Największy przełom w polskim rolnictwie nastąpił na początku lat 90-tych w związku z upadkiem Związku Radzieckiego, zmianą ustroju państwa z totalitarnego na demokratyczny, a przede wszystkim ze względu na odejście od gospodarki socjalistycznej względem kapitalizmu. Początkowo uwolniło to ceny rolne od oficjalnej regulacji, otwierając krajowy rynek rolny na zagraniczną konkurencję i eliminując większość dotacji budżetowych na produkty rolno-spożywcze.

Ponadto w 1990 roku zniesiono oficjalne oprocentowanie kredytów rolniczych i wzrosło bezrobocie wśród rodzin rolniczych pracujących poza własnym gospodarstwem. Główną konsekwencją tych działań był spadek liczby gospodarstw. To także okres prywatyzacji PGR, w tym przekształcania PGR w prywatne wielkie farmy. W tych warunkach zacieśnianie współpracy między polskimi rolnikami jeszcze bardziej schodziło na dalszy plan.

2004: Przystąpienie do Unii Europejskiej

Wejście Polski do Unii Europejskiej i uczestnictwo w WPR niesie ze sobą nowe szanse i nowe zagrożenia dla współpracy polskich rolników. W nowych warunkach polskie spółdzielnie odrodziły się w ramach poszczególnych sektorów produkcji rolnej (np. mleka, cukru, zbóż, jaj, owoców i warzyw, wieprzowiny). Pozostał jednak podział na produkcję i dalsze etapy łańcucha wartości.

Zmiana ta była również związana z przejściem większości polskiego przetwórstwa rolnego w ręce kapitału zagranicznego. Niemniej jednak finansowanie w ramach WPR tworzenia i funkcjonowania grup producentów rolnych było zachętą do wspólnych działań. Od czasu powstania instrumentu finansowego wspierającego powstawanie takich grup ich liczba w Polsce nigdy nie była stała. Pewne grupy powstawały, a inne zakończyły swoją działalność.

Obecna sytuacja

W chwili obecnej oprócz konieczności odbudowy wzajemnego zaufania między rolnikami, które zostało utracone na skutek permanentnego niszczenia oddolnej współpracy przez władze komunistyczne, polskie rolnictwo boryka się również z problemami wynikającymi z obecnej sytuacji politycznej.

Do głównych czynników hamujących rozwój działań zbiorowych wśród polskich rolników należy zaliczyć:

1. Niechęć do przyjmowania propozycji współpracy odgórnej. Obecnie w Polsce istnieją 96212 grupy producentów, które powstały w ramach finansowania działań z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Większość z nich opiera się na kontaktach rodzinnych lub prywatnych, co odzwierciedla wzajemny brak zaufania między polskimi rolnikami.

---

¹²„Grupy producentów rolnych - ile ich nadal czeka na uznanie?“, Wieści rolnicze, ostatnie wydanie, 29 maj 2018, <https://wiescirolnicze.pl/w-polsce-nie-ma-klimatu-dla-tworzenia-grup-producentckich/>

2. Rosnąca konkurencja między polskimi producentami rolnymi silnie dotknięta globalizacją handlu produktami rolnymi i ich standaryzacją podporządkowaną intensywniej, przemysłowej produkcji rolnej.
3. Stratyfikacja społeczności rolniczej ze względu na wielkość gospodarstw i metody produkcji.
4. Niebezpieczna koncentracja władzy w związkach zawodowych nad decyzjami dotyczącymi podziału środków na promocję polskich produktów rolno-spożywczych (zwłaszcza produkcji zwierzęcej, zbożowej i owocowej), prowadząca do wykluczenia mniejszych producentów i mniejszych spółdzielni rolniczych.
5. Słaba reprezentacja interesów małych i średnich gospodarstw, skutkująca m.in. postępującym spadkiem liczby gospodarstw.
6. Spadek liczby uczelni rolniczych od lat 90. Obecnie ich liczba jest nadal zbyt mała.

Działania zbiorowe w Polsce

Mimo pewnych barier niektóre organizacje rolnicze i nowe inicjatywy dają nadzieję na odbudowę i wzmocnienie działań zbiorowych polskich rolników. Dzięki inicjatywom UE rolnicy stopniowo angażują się w działania zbiorowe. Na przykład rozwiązania w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oferowane przez WPR (drugi filar - LEADER +¹³) przyczyniły się do powstania Lokalnych Grup Działania, a także do tworzenia i odtwarzania miejsc dla społeczności rolno-wiejskich, w ramach działań takich jak odnowa wsi. Obecnie w Polsce istnieje około 400 lokalnych grup działania.

Ponadto polskie władze, w następstwie działań organizacji międzynarodowych (takich jak Dekada ONZ o rolnictwie rodzinnym), coraz częściej zaczynają dostrzegać potrzebę ochrony małych rodzinnych gospodarstw rolnych i ich kluczowej roli w utrzymaniu żywotności obszarów wiejskich, w tym ich dziedzictwa kulturowego, oraz tradycji rolniczych i kulinarnych. Stworzyło to szereg możliwości.

1. Podstawą budowania struktur nieformalnej współpracy między producentami a konsumentami stała się jakość żywności. Dzięki temu coraz popularniejsze stają się spółdzielnie spożywcze, oparte na krótkim łańcuchu dostaw oraz takie, które oferują możliwość sprzedaży bezpośredniej. W ostatnich latach na popularności zyskało CSA.
2. Tradycja społeczności polskiej wsi pozostaje żywa. Przyczyniają się do tego głównie kobiety, które współpracują w ramach Kół Gospodyń Wiejskich. Początek ich działalności w Polsce sięga drugiej połowy XIX wieku. W 2018 roku weszła w życie ustawa umożliwiająca Kołom Gospodyń Wiejskich oficjalną rejestrację i otrzymanie niewielkiego wsparcia finansowego od Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Nie wszyscy skorzystali z tej możliwości, ale do tej pory zarejestrowało się ponad 4700 osób.
3. Żywa jest także tradycja uniwersytetów rolniczych, jako miejsc pozaszkolnego kształcenia młodzieży i dorosłych, łączących nauczycieli wiejskich oraz młodzież ze szkół rolniczych i wiejskich z różnych miejscowości Polski. Nadal istnieje 16 oddziałów regionalnych Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP. W 2015 roku powstał

¹³„Lider / CLLD”, Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, ostatnie wydanie, 30 marca 2020 r, https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en

pierwszy Ekologiczny Uniwersytet Ludowy, który uczy poszanowania bioróżnorodności w produkcji żywności.

4. Producenci rolni zaczęli także tworzyć organizacje zajmujące się produkcją ekologiczną, czyli produktami regionalnymi i tradycyjnymi. Polska Izba Żywności Ekologicznej (PIŻE¹⁴) oraz Polska Izba Produktów Regionalnych i Lokalnych (PIPRiL¹⁵) zostały powołane w celu tworzenia wysokiej jakości produktów rynkowych.
5. Trzy organizacje indywidualne rolników przetrwały do dnia dzisiejszego trudy historii politycznej Polski (zajmującą się głównie problemami społecznymi i zdrowotnymi rolników), a także strukturę polskich spółdzielni (głównie mleczarskich oraz zakładowych i spożywczych).
6. Wreszcie szereg organizacji pozarządowych zmobilizowało się do podjęcia ważnych celów, takich jak ochrona suwerenności żywnościowej polskich rolników, promocja agroekologii i agroleśnictwa, rozwój metod ekologicznej i lokalnej produkcji żywności oraz zapewnienie godziwych dochodów gospodarstwom rodzinnym. Świetnym przykładem dla rozwoju kolektywnych działań było II Forum Suwerenności Żywnościowej zorganizowane przez Nyeleni Polska (przedstawiciela La Via Campesina w Polsce) pod koniec stycznia 2020 r., na którym ponad kilkuset rolników i działaczy debatowało o przyszłości polskiego rolnictwa, promowaniu praktyk rolniczych, wspieraniu zachowania ekologicznych podstaw trwałości produkcji rolnej oraz wzmacnianiu form współpracy między rolnikami a konsumentami.

Czechy

Sektor rolniczy jest tradycyjnie ważny dla czeskiej gospodarki, chociaż jego udział w PKB lub produkcji i wartości dodanej brutto jest bardzo niski (3%)¹⁶, podobnie jak we wszystkich krajach rozwiniętych. W ostatnich dziesięcioleciach sektor ten uległ zasadniczym zmianom w kontekście przechodzenia do rolnictwa prywatnego po 1989 r. w zakresie struktury gospodarstw rolnych.

Okolo 3,7 miliona hektarów gruntów rolnych w Czechach (92%) jest własnością prywatną, a jedynie 0,32 miliona hektarów jest własnością państwa¹⁷. Struktura ta jest jednym z najważniejszych szczegółów i ma swoje korzenie w okresie kolektywizacji ponad 40 lat komunizmu.

Faza komunistyczna: czterdzieści lat

Po wojnie w latach 1945-1948 miała miejsce druga reforma rolna. Rządząca Partia Komunistyczna zażądała reformy rolnej, która doprowadziła do likwidacji prywatnej własności ziemi i podziału ziemi na drobnych rolników.

¹⁴„Polska Izba Żywności Ekologicznej“, Misja, Struktura, Rada, 4 czerwca 2020 r, <https://jemyeko.com/o-nas/>

¹⁵„Polska Izba Produktu“, Aktualności, Wydarzenia, 4 czerwca 2020 r, <http://www.produktyregionalne.pl/>

¹⁶ Stowarzyszenie Małych i Średnich Przedsiębiorstw i Rzemiosł Republiki Czeskiej, Analiza Rolnictwa (Praga: AMSP, 2019), 12,

<http://amsp.cz/wp-content/uploads/2019/08/Anal%C3%BDza-zem%C4%9Bd%C4%9Blstv%C3%AD-2019.pdf>

¹⁷ Katedra Analiz Ekonomicznych, Analiza rozwoju gospodarczego CZE (Praga, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, 2020), <https://www.countryforfuture.com/wp-content/uploads/2020/01/ec.pdf>

Reforma rolna doprowadziła do kolektywizacji. Jej początek datuje się na 23 lutego 1949 r., kiedy Zgromadzenie Narodowe zatwierdziło ustawę o zjednoczonych spółdzielniach rolniczych. Rolnicy stali się wtedy niczym więcej jak robotnikami na obcej ziemi. W przyszłości własność prywatna miała zostać całkowicie wyeliminowana.

W tym czasie doszło również do kolektywizacji ziemi, ponieważ większość gruntów rolnych przeszła na własność państwową. Reżim wymagał wówczas zwiększenia wydajności produkcji. Beranová i Kubačák¹⁸ twierdzą, że używano chemii, agrochemikaliów o niskiej zawartości czystych składników odżywczych oraz przeważnie ciężkiego sprzętu. W ten sposób zdewastowano glebę, co doprowadziło do pogorszenia jakości produktów rolnych i zmniejszenia żyzności gleby. Zbiorowa własność ziemi trwała do 1990 roku.

Aksamitna rewolucja i koniec XX wieku

Po 1989 roku, ze względu na przemiany społeczne, konieczne stało się naprawienie szkód i niesprawiedliwości minionych czasów. W wyniku tego rozpoczęto procesy restytucyjne, które po raz kolejny doprowadziły do zmian własności ziemi. W tamtym czasie złożono prawie 200 000 wniosków o zwrot gruntów rolnych i przeprowadzono trzecią reformę rolną. Wraz z pojawieniem się rolników pracujących na własny rachunek, a także gospodarstw indywidualnych i zmniejszeniem liczby spółdzielni zmienił się również charakter rolnictwa.

Okres początku XXI wieku

Obecna sytuacja dotyczy znacznej części dużych gospodarstw będących własnością osób prawnych, a także znacznej części właścicieli dzierżawionych gruntów. Duże gospodarstwa rolne w Czechach o powierzchni ponad 50 hektarów zarządzają około 90% całkowitej powierzchni gruntów rolnych¹⁹.

Ważnym czynnikiem wpływającym na różnorodność biologiczną krajobrazu rolniczego jest fakt, że tylko 18% powierzchni ziemi jest uprawiane przez rolników, będących w jej posiadaniu. Badanie przeprowadzone przez Skleničkę i naukowców z CULS²⁰ stwierdza, że skrajne zmniejszenie wielkości gruntów rolnych staje się czynnikiem ograniczającym ich zrównoważone użytkowanie. Bardzo małe działki, niesąsiadujące ze sobą, przestają być ekonomicznie opłacalne dla indywidualnego rolnictwa. Prowadzi to do sytuacji, w której właściciele takich gruntów rolnych są zmuszeni do wydzierżawiania tych działek większym podmiotom zarządzającym pobliskimi gruntami.

Tendencja ta, nazywana „paradoksem dzierżawy gruntów rolnych”, ma następnie wpływ na krajobraz i jakość gleby. Choć na pierwszy rzut oka stwarza jedynie administracyjne utrudnienia dla użytkowników gruntu, okazuje się, że dzierżawa gruntów od dużej liczby drobnych właścicieli prowadzi do ujednoczenia krajobrazu i degradacji gleby.

¹⁸ Beranová, M. and Kubačák, A., *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě* (Prague, Libri, 2010), 430.

¹⁹ Ministerstwo Rolnictwa, *Rolnictwo 2018 - raport* (Praga: Ministerstwo Rolnictwa, 2019), 164, http://eagri.cz/public/web/file/627472/Zemedelstvi_2018_brozura_pro_web.pdf

²⁰ Sklenička, P. et al., „Paradoks dzierżawy gruntów rolnych: skrajne rozdrobnienie własności ziemi jako nowa forma degradacji ziemi”, *Polityka użytkowania gruntów* 38, (maj 2014), 587–593.

W związku z tym Ministerstwo Rolnictwa pozytywnie ocenia rosnące zainteresowanie ziemią uprawianą ekologicznie. Pod względem liczebności Czechy plasują się w czołówce krajów z największą uprawą ziemi ekologicznej:

- Pod koniec roku 2017, 4399 gospodarstw ekologicznych (około 10% gospodarstw w Czechach) było uprawianych ekologicznie na łącznej powierzchni 520 032 ha, co stanowi 12,38% całkowitej powierzchni gruntów rolnych w Czechach.
- Średnia wielkość gospodarstw ekologicznych wyniosła 119 ha, więcej niż przeciętna powierzchnia gospodarstw konwencjonalnych (ok. 74 ha w 2016 r.)²¹.
- Pod względem wielkości gospodarstw jest to największy areał w Europie po Słowacji i Wielkiej Brytanii.
- Średnia dla UE to tylko około 40 ha. W UE Czechy mają czwarty co do wielkości udział rolnictwa ekologicznego po Austrii, Szwecji i Estonii.²²

Mimo to miejsce Czech w czołówce krajów z obszarami zarządzanymi ekologicznie wynika głównie z udziału trwałych użytków zielonych.

Obecna sytuacja

Ministerstwo Rolnictwa nakreśliło szereg priorytetów w dziedzinie rolnictwa ekologicznego w swoim Planie działań do 2020 r.:

- Rolnictwo ekologiczne stanie się ważną częścią czeskiego rolnictwa. Celem jest zwiększenie rentowności gospodarstw ekologicznych przy jednoczesnym zachowaniu korzyści dla środowiska i dobrostanu zwierząt (uczciwe ceny oraz efektywne i przemyślane metody produkcji ekologicznej).
- Budowanie stabilnego rynku dla żywności ekologicznej ze znacznym udziałem żywności pochodzenia czeskiego (wyprodukowanej z krajowych surowców organicznych). Zwiększy to zaufanie konsumentów do żywności ekologicznej i jej spożycie.
- Funkcjonalna współpraca w całym łańcuchu dostaw (sprzedaż funkcjonalna).

Istnieje wiele grup rolników, ale w perspektywie krótkoterminowej są szanse dla jednej z najbardziej wrażliwych grup - drobnych rolników. Rolnicy ci mogą na przykład angażować się w krótkie łańcuchy konsumenckie, sprzedaż bezpośrednią i inne alternatywne formy sprzedaży produktów ekologicznych i żywności (niemniej jednak potrzebują oni szczególnego wsparcia dla regionalnego przetwórstwa rolnego i sprzedaży bezpośredniej).

Różne alternatywne ruchy suwerenności żywnościowej²³ (CSA, spółdzielnie) mogą również informować konsumentów o tym, jak uzyskać dostęp do żywności ekologicznej. Mogą one

²¹ Ministerstwo Rolnictwa, *Czeski plan działań na rzecz rozwoju na lata 2016-2020* (Praga: Ministerstwo Rolnictwa, 2016), 96, http://eagri.cz/public/web/file/442986/Akcni_plan_CR_pro_rozvoj_EZ_Czech_Action_Plan_for_Development_of_OF.pdf

²² *Ministerstwo Rolnictwa Republiki Czeskiej* (Praga: Ministerstwo Rolnictwa, 2018), 68, http://eagri.cz/public/web/file/581592/publikace_MZe_210x210mm_ENG.pdf

²³ Europejska Grupa Badawcza CSA, *Ruchy CSA w Europie* (Praga: Ekumenická akademie, 2016), 52, <https://kpzinfo.cz/wp-content/uploads/2018/12/evropsky-vyzkum-kpz-2015.pdf>

łączyć konsumentów z dostawami poprzez tworzenie regionalnych grup gospodarstw ekologicznych (głównie CSA), dostarczać dodatkowych informacji konsumentom i rolnikom, spotkania wspierające oraz możliwości zaangażowania się w alternatywy, nawet alternatywne systemy oceny jakości, takie jak partycypacyjne systemy gwarancyjne²⁴ (PGS), które mogą pomóc w zniesieniu nieelastycznych reguł rynkowych.

Jest też szansa dla młodszego pokolenia (często nowicjuszy), którzy są bardziej zainteresowani ekologicznym podejściem do rolnictwa i zmianami klimatycznymi. Młodsze pokolenie rolników, z których wielu spędziło większość swojego życia w gospodarstwach rodzinnych, przejmuje zarządzanie gospodarstwem. To odnawia i wzmacnia więź między ludźmi a uprawianą ziemią. Bardziej rozważnie gospodarują ze względu na swoje środowisko.

Jednak drobni rolnicy nadal stoją przed kilkoma wyzwaniami, takimi jak:

1. Słaba integracja i koordynacja w sektorze rolnictwa ekologicznego, fragmentacja zaangażowanych organizacji, brak synergii we współpracy.
2. Brak wspólnej wizji i luki w powiązanych działaniach, co oznacza, że istnieje wiele podstawowych informacji i danych, ale nie są one przetwarzane.
3. Zamknięty charakter tego sektora rolnictwa we wszystkich skalach, zarówno na poziomie instytucjonalnym, jak i dalej - konserwatywny charakter sektora oznacza, że nowe podejścia są wprowadzane z trudem i zamiast tego koncentrują się na tych samych tematach.
4. Luki w profesjonalizacji - istnieje potrzeba przejścia z kategorii „ruch rolników” do profesjonalnego „zarządzania rolnikiem”.

Z drugiej strony nadal istnieją inne możliwości:

1. Inspiracja pochodzi z krajów sąsiednich. Społeczeństwo może teraz zobaczyć, co działa inaczej i lepiej za granicą, a Czechy mogą uczyć się i dzielić dobrymi praktykami.
2. Nowym sposobem sprzedaży jest rosnąca sprzedaż bezpośrednia z gospodarstw, na przykład boom na rynkach rolniczych i nowe sieci sprzedaży, takie jak spółdzielnie.
3. Pojawił się nowy typ konsumenta, który jest zainteresowany wykorzystaniem alternatyw skłaniających się ku zrównoważonej agroekologii, zasadom CSA, gospodarstwom rodzinnym, spółdzielniom sprzedaży konsumenckiej, targowiskom rolniczym i wspieraniu konkretnego rolnika.
4. Następuje wyraźny wzrost zmian w stylu życia, którym towarzyszy rosnący popyt na jakość, ukierunkowaną na lokalną żywność, żywność premium i produkty ekologiczne.

²⁴ PGS Standards & Certification, to koncepcja wprowadzona przez IFOAM jako alternatywne i uzupełniające narzędzie certyfikacji stron trzecich w sektorze ekologicznym, która propaguje uznanie PGS przez rządy. Inicjatywy PGS obsługują tysiące małych producentów ekologicznych i ich konsumentów na całym świecie, a liczba ta rośnie z każdym rokiem. IFOAM EU, 5 lipca 2020, <https://www.ifoam.bio/our-work/how/standards-certification/participatory-guarantee-systems>

3. Metodologia - Regionalny przepływ działań BOND

We wszystkich swoich sieciach działania BOND były zgodne z trzystopniową metodologią: **ZOBACZ, UCZ SIĘ i POWIEDZ.**

Strategia realizacji projektu w naszym regionie została oparta na trzech wzajemnie wzmacniających się filarach:

1. *Nauka z odniesionego sukcesu* wymagało zidentyfikowania, udokumentowania i odwiedzenia studiów przypadków ze sprawdzonymi rozwiązaniami i było częścią projektu **ZOBACZ.**
2. *Zrozumienie postaw - pokonywanie słabości i ograniczeń* obejmowało szeroki przegląd i analizę postaw, słabości i ograniczeń, w tym potrzeb i problemów grup w wybranych krajach. Zastosowane dedykowane metody i narzędzia pomogły grupom w budowaniu zdolności i podobnych warunków dla efektywnego działania zbiorowego i były częścią projektu **UCZ SIĘ.**
3. *Potwierdzenie pozycji w polityce krajobrazu politycznego* wymagało zbadania, poprzez poważne działania, nowych sposobów interakcji i interakcji rolników i zarządców gruntów z decydentami politycznymi w celu ustanowienia wspólnego myślenia, sojuszy i koalicji wokół specjalnych obszarów zainteresowania i była to część projektu **OPOWIEDZ.**

Te 3 filary razem pozwoliły nam znaleźć rozwiązania problemów, lepiej zrozumieć postawy wobec współpracy i tworzenia sieci, przedstawić zalecenia osobom decyzyjnym z lepszym wzajemnym zrozumieniem i zbudować podstawy dla wyższych poziomów zbiorowego działania w krajach, w których niski jest poziom organizacji.

ZOBACZ

Jednymi z pierwszych działań BOND były wyjazdy warsztatowe do wybranych krajów, podczas których przedstawiano przykłady doskonałych działań zbiorowych w sektorze rolnictwa. Wycieczki były także pierwszym filarem projektu BOND, zachęcającym uczestników do ZOBACZENIA najlepszych praktyk i dostarczenia uczestnikom nowych wrażeń, pomysłów i rozwiązań.

Pięciu polskich uczestników i czterech Czechów zostało zmobilizowanych jako przedstawiciele BOND, dzięki czemu wzięli udział w następujących podróżach: Francja - Jacek Bender i Katarzyna Wrona (którzy opuścili projekt ze względów zdrowotnych); Norwegia - Wioletta Olejarczyk i Anna Page Vejvodová; Hiszpania - Vojtěch Veselý oraz Wielka Brytania - Ewa Czap, Tomáš Franěk, Martin Rosenbaum i Marcin Wójcik.

Francja

Pierwsza wizyta warsztatowa została zorganizowana i prowadzona przez francuskiego partnera, Coopérative d'Utilisation du Matériel Agricole (CUMA), kolektyw rolników i rolniczek, którzy wspólnie kupują maszyny rolnicze. Dla każdej z tych osób w pojedynkę inwestycja byłaby ogromna, ale razem dzielą koszty i dostęp do nowych technologii, a tym samym poprawiają warunki pracy.

Nasi przedstawiciele - Katarzyna i Jacek - odwiedzili kilka miejsc:

- *Le Gerموir*, zbiorowy projekt, który wspiera rolnictwo ekologiczne, oferując ludziom, którzy chcą zostać rolnikami, możliwość eksperymentowania z czterema hektarami ziemi, budynkiem gospodarczym i sklepem rolniczym. Celem jest uzyskanie autonomii w zarządzaniu gospodarstwem. Osoby pomagające osiągnąć dany cel mogą im pomóc, proponując w razie potrzeby sesje szkoleniowe. Ten wspólny projekt ma na celu tworzenie miejsc pracy, wyszkolenie nowych rolników, wspieranie niezależności żywnościowej, rozwijanie działalności na obszarach wiejskich oraz wzmacnianie więzi między producentami a konsumentami.
- CUMA Nord'Oignon, gdzie rolnicy wspólnie zainwestowali w opakowania do cebuli
- Centrum badań nad warzywami we Francuskiej Izbie Rolniczej, sieć lokalnych podmiotów gospodarczych zajmująca się utrzymaniem i wspieraniem dynamicznej produkcji warzyw.
- Au Panier Vert, spółdzielnia zajmująca się przetwarzaniem i sprzedażą żywności w lokalnym sklepie rolniczym, zatrudniająca 27 członków rolników i 18 pracowników. Sprzedaży dokonują rolnicy na zmianę, aby mogli spotkać się z konsumentami. Rolnicy również przetwarzają mięso i przygotowują gotowe dania w spółdzielni.

Norwegia

Wioletta Olejarczyk z Polski i Anna Page Vejvodová z Czech pojechały do Norwegii, gdzie gościł ich partner BOND, Norweskie Spółdzielnie Rolnicze (Norsk Landbruksamvirke, NAC). Miały okazję zobaczyć:

- TINE SA, która jest największym producentem, dystrybutorem i eksporterem produktów mleczarskich w Norwegii, zrzeszająca 11 400 członków (którzy są jednocześnie właścicielami).
- Gospodarstwo „Green Care” - „Green Care” odnosi się do indywidualnie dostosowanych i zapewniających jakość usług socjalnych w gospodarstwach, które stymulują umiejętności radzenia sobie, rozwój i dobre samopoczucie.
- Norsvin, spółdzielnia należąca do norweskich producentów trzody chlewnej. Projekt ten łączy firmę hodowlaną z badaniami, innowacjami i upowszechnianiem doskonalenia genetycznego, które stanowią fundament firmy.
- Norweski Związek Rolników (Norges Bondelag), który jest największą norweską organizacją interesów rolników.
- Norweski Związek Rolników i Drobnych Rolników (Norsk Bonde- og Småbrukarlag), organizacja rolnicza.
- Geno, organizacja zajmująca się hodowlą norweskiej czerwonej krowy mlecznej. Ta spółdzielnia rolnicza prowadzi badania i rozwój w zakresie hodowli bydła.
- Farmers Market Norway (Bondens oznaczony jako Norge), organizacja zrzeszająca lokalne jednostki organizujące targi rolne.
- Norweskie Królewskie Towarzystwo Rozwoju (Norges Vel), które rozwija zrównoważone przedsiębiorstwa w oparciu o zasoby naturalne, zarówno w Norwegii, jak i na arenie międzynarodowej.

Wielka Brytania

Wyjazd warsztatowy do Wielkiej Brytanii był połączonym wyjazdem dla Ewy Czap i Marcina Wójcika z Polski oraz Tomáša Franěka i Martina Rosenbauma z Czech, którzy mieli możliwość spędzić dwa pracowite dni ugośczeni przez Landworkers 'Alliance, partnera BOND UK, gdzie odwiedzili:

- Dwa projekty realizowane przez członków Community Supported Agriculture (CSA) Network UK, spółdzielni należącej do członków, prowadzonej przez i dla gospodarstw CSA. Wyrosło z sukcesu pięcioletniego projektu Stowarzyszenia Glebowego finansowanego przez Wielką Loterię o nazwie Making Local Food Work, który zachęcił rolników i konsumentów w całym kraju do wzięcia aktywnego udziału w reformowaniu systemu żywnościowego. Nasi uczestnicy dowiedzieli się więcej o fenomenalnym wzroście popularności podejścia CSA do rolnictwa na małą skalę.
- Bristol Food Network, firma działająca na rzecz społeczności. Wspieranie, informowanie i łączenie osób, projektów społecznych, organizacji i przedsiębiorstw, które mają wspólną wizję przekształcenia Bristolu w miasto zrównoważonej żywności.
- Stowarzyszenie hodowców pasz na pastwiskach, które zrzesza brytyjskich rolników zaangażowanych w produkcję wysokiej jakości żywności w bardziej naturalny sposób.
- Fivepenny Farm, ekologiczne małe gospodarstwo poza siecią w południowo-zachodnim Dorset, które przez ostatnie dwie dekady było prowadzone przez dwie rodziny.
- Spółdzielnię Chłopskiej Ewolucji Producentów (PEPC), sieci małych gospodarstw z jednej okolicy współpracujących w celu dzielenia się zasobami, wytwarzania produktów o wyższej wartości i wzmacniania krótkich łańcuchów dostaw na rynku lokalnym.
- Farmę Tamarisk w West Bexington, model współpracy między rządem a organizacjami pozarządowymi w zakresie inicjatyw środowiskowych związanych z różnorodnością biologiczną i ekosystemem przybrzeżnym.

Po wizytach warsztatowych przedstawiciele zostali poproszeni o podsumowanie swoich wrażeń i podzielenie się opiniami. Wszyscy byli zadowoleni z podróży, warunków organizacyjnych i treści przekazanych informacji, takich jak prezentacje i wykłady.

UCZ SIĘ

W drugiej fazie BOND widoczne były cztery główne działania. Po pierwsze, w Kordobie w Hiszpanii odbyło się duże spotkanie przedstawicieli wszystkich krajów partnerskich BOND. Następnie odbyły się trzy wydarzenia Szkolenia Trenerów (ToT).

Czterech przedstawicieli z Polski wzięło udział w Forum Międzyregionalnym w Kordobie we wrześniu 2018 r., gdzie mieli okazję spotkać się z 60 przedstawicielami innych krajów uczestniczących w BOND. W ciągu dwóch dni przedstawiciele dzielili się wrażeniami z wizyt studyjnych oraz nad tym, nad czym pracowali po wyjazdach. Niektóre prezentacje były przedstawieniami pokazującymi niesamowitą kreatywność ludzi z BOND. Nie zabrakło również stołu do wymiany nasion i wspólnej pracy w grupach w celu wymiany doświadczeń i wiedzy na temat wzmacniania wspólnych działań.

Zaraz po Forum w Córdoba odbył się pierwszy ToT, na którego czele stanęła MariaGrazia Rocchigiani z FAO. ToT skupiało się na nauczaniu i doskonaleniu umiejętności rządzenia, zarządzania i przywództwa dla aktywistów, którzy byli już liderami lub chcieli zostać przyszłymi liderami organizacji sektora rolnego.

Drugi ToT odbył się w lutym 2019 roku w Coventry, w którym wykorzystano poważne techniki gry, aby ułatwić wymianę między uczestnikami.

Trzeci ToT odbył się w grudniu 2019 roku w Polsce i dotyczył „Upodmiotowienia rolników poprzez tworzenie kapitału społecznego”. Konkretne cele edukacyjne programu szkoleniowego pozwoliły uczestnikom:

- rozważyć i angażować się w dyskusje na temat wartości i zasad organizacji rolników;
- zdobyć wiedzę o roli liderów;
- rozumieć znaczenie budowania wspólnej wizji;
- rozumieć organizacje jako złożone systemy;
- nauczyć się równoważenia ludzi, celów i procesów grupowych;
- analizować wyniki organizacji, identyfikując mocne i słabe strony w odniesieniu do jej misji oraz formułując strategię i plan działania.

OPOWIEDZ

Trzeci filar BOND obejmował wydarzenia, podczas których dzieliliśmy się tym, czego się nauczyliśmy. Zorganizowaliśmy Krajowe Warsztaty Tematyczne, Okrągły Stół ds. Polityki i stworzyliśmy Protokoły Ustaleń.

Jednym niesamowitym odkryciem były techniki gier, których się nauczyliśmy - Lego™ Serious Play® i Card Play - które zostały zaprezentowane przedstawicielom podczas drugiego ToT, a później całemu konsorcjum BOND w Coventry. Techniki te to gry szkoleniowe, które poprawiają umiejętności lub zachęcają do zaangażowania się w produkt lub usługę i zwykle znajdują się w coachingu edukacyjnym, biznesowym i życiowym.

Wreszcie prowadziliśmy kolejne akcje BOND w Polsce. Dwa warsztaty, które odbyły się w grudniu 2018 r., dotyczyły procesów partycypacyjnych służących do analizy ograniczeń dotyczących rolników. Warsztaty te były prowadzone z grupą ekologicznych rolników, z których część jest aktywistami ruchu rolniczego i ma świadomość różnych problemów i barier w rolnictwie, a jednocześnie stara się im przeciwdziałać.

4. Historie uczestników

Projekt BOND zgromadził ponad 60 przedstawicieli z prawie wszystkich krajów europejskich. Wśród nich były cztery osoby z Polski i cztery z Czech. Tutaj podzielimy się historiami siedmiu uczestników, ich doświadczeniami i wiedzą, aby zainspirować innych do pracy na rzecz poprawy sytuacji w rolnictwie na całym świecie.

Polska

Marcin Wójcik

Marcin jest hodowcą bydła. Jego gospodarstwo położone jest w malowniczym paśmie górskim Beskidu Niskiego, na południu Polski, tuż przy granicy ze Słowacją, co oznacza, że jest ukryte przed „cywilizacją”. Jest to historia, w której Marcin rozpoczął hodowlę bydła w 2003 roku, kiedy zdecydował się na zakup dawnej „farmy PGR” (gospodarstwa państwowego z czasów PRL).

Marcin w odrestaurowanych budynkach gospodarczych rozpoczął hodowlę koni, a później krów - rasy limuzyn. Rasa ta nie jest powszechnie znana w Polsce, ale mięso uważane jest za przysmak. Latem jego krowy spędzają większość czasu na świeżym powietrzu i jedzą wyłącznie żywność wyhodowaną w gospodarstwie.

Agroekologia jest dla niego filozofią, sposobem na życie. Dużo mówi o relacji rolnik-ziemia. Nie niszczy natury pestycydami i inną chemią ani nie hoduje monokultur. W swoim gospodarstwie buduje bioróżnorodność.

Po wizycie w Wielkiej Brytanii Marcin miał następujące wrażenia:

Gdyby ktoś mnie zapytał, jak podsumować naszą wizytę, opisałbym to jednym słowem: agroekologia. Prawdę mówiąc, spodziewałem się zobaczyć duże farmy i spółdzielnie oraz spotkać ludzi i społeczności. Zobaczyliśmy, jak działają, funkcjonują i produkują zgodnie z zasadami agroekologii. Nie spodziewałem się tego – takiego podejścia do rolnictwa nie uczy się na uczelniach rolniczych w Polsce. Problem w tym, że w Polsce w ogóle nie istnieje społeczność rolnicza i dopiero teraz powstają pierwsze zalążki powiązań między poszczególnymi ogniwami łańcucha produkcyjnego w ramach krótkiego śladu węglowego.

Dwa najważniejsze wnioski naszej grupy roboczej były następujące:

- **Wspólnota** - tworzenie wspólnoty rolniczej może okazać się kluczowym rozwiązaniem niektórych problemów rolnictwa w Europie oraz pomóc w rozwoju i poprawie dochodowości małych rodzinnych gospodarstw.
- **Spraw, by rolnictwo znów było seksowne** - czyli nakłaniajmy młodych ludzi do pozostania i pracy na wsi.

Refleksje na temat BOND:

Myślę, że najważniejszą rzeczą, jaką zobaczyłem podczas udziału w projekcie, była społeczność rolnicza. Udział w warsztatach w Kordobie był dla mnie przydatny, ponieważ zaowocował pewnymi planami, a to, czego się tam dowiedziałem, pozwoliło mi dopracować szczegóły i dodało energii do zrobienia pierwszego kroku.

Dzięki temu powstało Stowarzyszenie Gospodarstwo Pastwiskowe. Podkreślam słowo „stowarzyszenie”, bo tylko dzięki warsztatom z Sarą Vicari przyjęliśmy taką formę (a nie założoną wcześniej fundację czy klaster). Stowarzyszenie umożliwia budowanie społeczności, działa na rzecz członków i nie opiera się na modelu przywództwa.

Dodatkowo udział w projekcie pozwolił mi poznać wiele bardzo inspirujących osób i dał mi szersze spojrzenie na perspektywy i problemy rolnictwa w Europie.

Ewa Czap

Ewa mieszka w Łodzi, jednym z największych miast w Polsce. Od dziecka interesowała się ekologią i naturalnym stylem życia. Jako nastolatka dołączyła do organizacji pozarządowej, gdzie poznała niesamowitych ludzi, którzy podzielili się z nią swoją pasją i wiedzą o przyrodzie. Zaczęła dla nich pracować, jednocześnie rozwijając swój własny styl życia.

Następnie Ewa przystąpiła do zajęć na Ekologicznym Uniwersytecie Ludowym w Grzybowie. Zaangażowała się także w naturalny ruch budowlany i zaczęła wytwarzać tynk z gliny. Marzyła o prowadzeniu małej miejskiej farmy.

Ewa, która w ramach wizyty BOND wraz z Marcinem odwiedziła Wielką Brytanię z, podzieliła się następującymi wrażeniami:

Podczas wycieczki na miejskie farmy w Bristolu dowiedziałem się, że władze miasta dążą do zwiększenia autonomii miasta w produkcji żywności, czyli dbają o produkcję żywności na terenach zielonych i w okolicy Bristolu.

Inspirujące było to, że gospodarstwa są otwarte i prowadzą działalność edukacyjną. Rodziny z dziećmi mogą przyjść i zobaczyć, a także wziąć udział w zajęciach. Ta otwartość na lokalną społeczność jest wspaniałym wzorem do naśladowania. Zapamiętałam też wizytę na jednej farmie ze względu na jej położenie na skrzyżowaniu dróg. Uprawę prowadzono w tunelach, aczkolwiek duża ilość spalin budziła moje wątpliwości co do wartości uprawianej tam żywności.

Większość inicjatyw to działania oddolne z liderami, za którymi podążają ludzie. Nie było rozwiązań narzucających się odgórnie, chociaż istnieją pewne regulacje. Wszystkie te czynności zostały uporządkowane i przemyślane.

Wspominając międzyregionalne forum w Kordobie i wydarzenie Szkolenie Trenerów (ToT), Ewa stwierdza:

Pobył w Kordobie był organizacyjnie trochę chaotyczny i słabo rozwinięty, choć zajęcia były bardzo ciekawe, profesjonalne, merytoryczne i wydobywały określone wartości. Bardzo cenna była wymiana doświadczeń z ludźmi z różnych krajów, spotkania z uczestnikami BOND, nie tylko rolnikami, ale także aktywistami i osobami zaangażowanymi w różne inicjatywy, w tym edukację. Uwielbiałam prowadzić Trening Trenerów z Marią Grazią - była uporządkowana, logiczna, bardzo profesjonalna. Przede wszystkim nauczyłem się od nich, że należy stworzyć plan działania i być zdeterminowanym w realizacji zaplanowanych działań.

Wyniki:

Uczestnictwo w BOND było bardzo cennym doświadczeniem i doprowadziło do konkretnych działań wynikających z rzeczywistych potrzeb, np. pod względem suwerenności żywnościowej zarówno na planie lokalnym, jak i globalnym.

Projekt zwiększył moją świadomość zagrożeń dla rolnictwa m.in. uprawy wielkoobszarowe, zawłości prawne ograniczające drobnych rolników, a jednocześnie umożliwiły mi podjęcie próby odpowiedzi na te ograniczenia - poprzez pracę nad Deklaracją Praw Chłopów czy warsztaty na temat nasion.

Mój plan działania od ToT dotyczył stworzenia na mojej działce edukacyjnej farmy miejskiej w Łodzi - wciążyć o tym myślę.

Jacek Bender

„To początek mojej historii, o tym, jak z nieszczęśliwego konstruktora dźwigów i ojca bez brody przeobraziłem się w szczęśliwego i spełnionego rolnika oraz ojca z brodą” - mówi.

Zanim zamieszkał w Regulicach pod Krakowem, Jacek mieszkał z żoną w Holandii. Większość czasu spędzał za biurkiem, projektując dźwigi - i to nie byle jakie. Jacek był częścią zespołu odpowiedzialnego za budowę chińskiego Skyhook, najpotężniejszego dźwigu lądowego na świecie: trzy tysiące ton stali, sto metrów wysokości i udźwig 2400 ton. To mniej więcej waga 120000 gigantycznych dyń wypełniających sześć basenów olimpijskich.

Projektowanie tej bestii wymagało dużo pracy i nadgodzin. Mimo to Jacek znalazł czas na upieczenie swojego pierwszego chleba - orkiszowego na zakwasie. Wtedy dowiedział się, że zostanie ojcem. Otrzymał od przyjaciół książkę Johna Seymoura pt. *Nowa, kompletna książka o samowystarczalności* (o tym, jak żyć samowystarczalnie). Książka stała się dla niego pewnego rodzaju biblią, a idea niezależności rolnika szerzyła się w jego marzeniach. Sny te zaczął realizować zdalnie, na działce w Polsce, z pomocą rodziców.

Powoli jednak męczyła go praca i coraz częściej widział wypalonych współpracowników. Zaczął więcej czytać i mówić o ogrodnictwie, innowacjach społecznych i anarchizmie. Wraz z przyjacielem rozpoczął mały projekt oparty na freeganizmie: zbierają dobre produkty, które na rynku wtórnym wylądowały na śmieciach i jedzą je. Jacek zaczął coraz bardziej sprzeciwiać się konsumpcjonizmowi i starał się ograniczać swoje potrzeby i robić więcej samodzielnie. W końcu w 2014 roku Jacek zamieszkał na swojej mikrofarmie, która nazywa się Gospodarstwo Brodaty, gdzie zajmuje się produkcją małych sałat, ziół, konfitur i pieczeniem chleba.

Jacek był na wyjeździe BOND we Francji. Tak opisał swoje doświadczenia z BOND:

Grupa BOND została odpowiednio dobrana. Wiele osób z różnych środowisk. Na koniec pojawił się tak zwany „duch grupy”.

Francja była bardzo ciekawym doświadczeniem. Dobre przykłady spółdzielni. Małe społeczności tworzące lokalny sklep spółdzielczy; szkoły rolnicze, gdzie można sprawdzić, czy rolnictwo jest dla nas, różne formy współpracy na różnych poziomach i o różnych strukturach formalnych. Program na pewno jest bardzo napięty, przez to wkradło się dużo chaosu, ale ja osobiście nie cierpialem, poza ogromnym zmęczeniem :). Wiele nawiązywania kontaktów i nowych kontaktów z członkami grup i organizatorami. To jest bardzo ważne.

Wioletta Olejarczyk

Wioletta jest obecnie rolnikiem. Prowadzi gospodarstwo o nazwie Słoneczna 25. W naturalny sposób uprawia rośliny, aby służyć Matce Ziemi i wszystkim jej mieszkańcom. Najbliższe jej idee to rolnictwo wspierane przez społeczność, dlatego też tworzy wspólnotę i uprawia „kulturę aktywną”: „cud ciężkiej pracy jako rytuał życia codziennego”

Od kilku lat mieszka na wsi i ma około 1 ha ziemi (2,4 akra). Uczy się uprawiać rośliny w sposób, który służy ziemi, jej mieszkańcom i zwierzętom. Interesuje się również chwastami jadalnymi. Priorytetem dla niej jest naturalny rozwój.

Stara się dawać ludziom ziemię i angażować ich w pielęgnację tej ziemi i uprawę roślin. Tęskni za wymianą doświadczeń i uczeniem się od innych rolników. Chce też zgromadzić wokół gospodarstwa grupę ludzi, którzy będą mogli uczestniczyć w jego tworzeniu. Jej zainteresowania i praca koncentrują się na naturze i kulturze.

Wioletta mieszkała w Norwegii siedem lat, więc mówi po norwesku, zna ten kraj i styl życia. Odwiedziła Norwegię jako przedstawicielka BOND i miała okazję zobaczyć jej sektor rolniczy, spotkać rolników i wysłuchać ich historii.

Wioletta tak opowiedziała o swojej wizycie:

Największą uwagę podczas tej wyprawy poświęcono współpracy rolników, spółdzielni. Wiele czasu poświęcono także na wyjaśnienie specyfiki norweskiego rolnictwa.

Rolnictwo w Norwegii jest silnie wspierane przez rząd, jest chronione prawem i mocno wspierane dotacjami.

Tym, co opisuje pracę rolników, jest współpraca, która jest niejako spowodowana geografią i klimatem. Duży nacisk kładzie się na minimalne stosowanie antybiotyków. Zamiast tego poważniej został potraktowany dobrostan zwierząt, odkąd konsumenci zaczęli interesować się tym w ostatnich latach.

Odwiedziliśmy kilka gospodarstw. Najbardziej zapadła mi w pamięć wizyta na farmie współpracującej z narkomanami z kryminalną przeszłością (Spółdzielnia Zielonej Opieki).

Ponieważ Norwegii nie ma w Unii Europejskiej, wyzwania stojące przed norweskim rolnictwem są inne niż polskie.

Bardzo zainteresowało mnie funkcjonowanie spółdzielni mleczarskiej TINE. Istnieje od ponad stu lat, konsumenci mają do niej zaufanie. Marka ta jest rozpoznawalna w Norwegii podobnie jak Coca Cola. Na wszystkich szczeblach decyzyjnych są rolnicy, którzy zostali przeszkoleni do pełnienia tej funkcji. TINE nie przeżyło ani jednego skandalu.

Mimo historycznych różnic i odmiennych praw z pewnością mogę czerpać inspirację z norweskich doświadczeń i czerpać z nich przykład zaufania, na jakim opierają swoją współpracę: przejrzystość na każdym etapie produkcji żywności.

Zastanawiając się nad BOND, Wioletta mówi:

Dziś rolnictwo to nisza, w której mało kto ma rzetelną wiedzę.

Konsumenci, odcinając bezpośrednie kontakty z rolnikami i ich gospodarstwami, ulegają trendom i są podatni na ekościemę. Przy wyborze produktów kierują się przede wszystkim ceną, wyglądem, walorami dietetycznymi oraz modą na superfoods.

Duże korporacje znacząco przyczyniają się do manipulacji informacjami, wspierają rolnictwo przemysłowe i przejmują rynek nasion.

Bycie rolnikiem, oprócz umiejętności wytwarzania żywności, kojarzy się dziś z labiryntem regulacji prawnych, m.in. sprzedażowych, sanitarnych itp. Instytucje do tego przeznaczone często nie pełnią swojej roli wspierającej i doradczej. Nadmierna biurokratyzacja trwa długo i powoduje poczucie bezsilności i zamieszania. Wiele małych gospodarstw czuje, że zmiany prawne, a także obecny system handlu żywnością i supermarketyzacja mają negatywny wpływ.

Pokolenie moich rodziców pracowało głównie na farmie, a sprzedaż nie stanowiła problemu. Były lokalne targowiska, m.in. dla truskawek, buraków cukrowych, mleczarni itp., które zapewniły, że sprzedają swoje produkty.

Obecnie rolnik oprócz zajmowania się produkcją żywności dużo czasu poświęca na poszukiwanie metod sprzedaży i często dysponuje kilkoma kanałami dystrybucji, np. spółdzielniami spożywczyimi (CSA - RWS / Community Supported Agriculture - Rolnictwo Wspierane przez Społeczność), sprzedaż, lokalne sklepy, targowiska, restauracje i wyprzedaże w gospodarstwach, które zajmują dużo czasu i wymagają wielu kompetencji.

Zawód rolnika wiąże się z dużym nakładem pracy, wysokim ryzykiem, brakiem stabilności finansowej i trudnościami w dystrybucji wyprodukowanej żywności po godziwej cenie. Nadal kojarzy się z niskim statusem społecznym. Wielu rolników nie ma szans na przekazanie swojego gospodarstwa swoim bliskim lub przekazanie swojej wiedzy następnemu pokoleniu, które mogłoby z niego skorzystać i kontynuować pracę.

Zawód rolnika nie jest atrakcyjny ani prestiżowy i niewiele osób wybiera go dobrowolnie, świadomie.

Obserwuję, że istnieje pozytywne zjawisko zainteresowania mieszkańców miasta produkcją żywności na wsi, mieszkaniem i współtworzeniem współczesnej wsi. Zwykle osoby te posiadają wiele pozarolniczych kompetencji, które wzbogacają lokalny potencjał.

Wyzwaniem dla współczesnych rolników jest liczba kompetencji i umiejętności niezbędnych do prowadzenia gospodarstwa i dystrybucji ich produktów. Rolnicy potrzebują ciągłego szkolenia, w tym dostosowania gospodarstwa do zmian klimatu, a wsparcie ze strony instytucji jest niewielkie, więc dostęp do takiej wiedzy jest utrudniony.

Pozytywnym zjawiskiem jest pojawienie się nowych spółdzielni spożywczych - takich jak CSA - RWS, która pełni wiele funkcji. Oprócz bezpośredniego kontaktu rolnik-konsument, tworzone są relacje, powstają małe i lokalne społeczności wspierające, a przede wszystkim dostęp do wiedzy o rolnictwie i produktach.

Środowisko rolników ekologicznych jest w Polsce mniejszością, ale rośnie i umacnia się, tworząc przestrzeń do wymiany wiedzy i współpracy. To rolnicy pracujący z pasją i miłością do Matki Ziemi, przystosowując się do zmian klimatycznych. Potencjał rozwoju rolnictwa widzę w oddolnych inicjatywach, takich jak Nyeleni Polska, Living Earth Coalition, organizacje wspierające ekologicznych, agroekologicznych rolników, spółdzielnie, CSA - RWS

Czechy

Vojtěch Veselý

Vojtěch, niezależny rolnik ekologiczny, od 9 lat prowadzi programy edukacyjne w swoim gospodarstwie, a także od 8 lat koordynuje czeską sieć WWOOF, wprowadzając rolnictwo społeczne i zatrudniając osoby wykluczone społecznie. W 2007 roku stworzył Biostatek, małe edukacyjne gospodarstwo ekologiczne, wspierane przez społeczność, zlokalizowane w miejscowości Valeč w zachodnich Czechach.

Vojtěch brał udział w wyjeździe studyjnym do Hiszpanii i Szkoleniu trenerów Bond w Kordobie w 2018 r. Podczas wizyty studyjnej w Hiszpanii zainspirował go System Gwarancji Uczestnictwa (PGS) i zmobilizował do zwiększenia świadomości i szkolenia na temat PGS w Czechach dot. właściwej strategii wspierania lokalnych społeczności żywnościowych zainteresowanych produktami wysokiej jakości.

W swoim gospodarstwie współorganizował wydarzenia, takie jak Zostań Sherlockiem na ekofarmie, które przeznaczone były dla konsumentów, ogrodników, rolników, organizacji pozarządowych i naukowców, aby wzbudzić zainteresowanie i nauczyć się tych metod. Jego

zamiarem jest wspieranie przejścia do społeczeństwa, w którym rolnictwo ekologiczne jest raczej normą niż niszą.

Vojtěch pisze:

Obecnie w Biostatek przygotowujemy zbiór wskazówek, na co należy zwrócić uwagę: czyli wielofunkcyjne gospodarstwo z produkcją podstawową, przetwórstwem i dystrybucją żywności. Stworzyliśmy zestaw pytań instruktażowych dotyczących różnych szczegółów z naszej codziennej praktyki, a także tabele oceniające.

Kolejnym krokiem może być zbiór sugestii dotyczących rozwoju Biostatek, zgodnie z życzeniem doświadczonych akcjonariuszy kontrolujących.

Był to jeden z pierwszych przykładów formy gwarancji, która generalnie spełnia treść koncepcji PGS. Staje się w pełni autonomiczny w świecie regulacji, do wprowadzania produktów na otwarty rynek.

Ta koncepcja czeskiej odmiany PGS nie jest nadbudową dla gwarantowanej przez państwo, a nawet certyfikowanej produkcji, jak ma to zwykle miejsce w systemach nowozelandzkich, północnoamerykańskich czy zachodnioeuropejskich. Nie jest to system informacyjny służący do orientacji klientów, jak to zwykle bywa w tzw. krajach rozwijających się (Sri Lanka, Wietnam, Ekwador), tak PGS definiuje IFOAM. Dla wprowadzonej wersji wzajemnej gwarancji rozpowszechniamy kolokację autonomicznego²⁵ PGS.

Anna Page Vejvodová

Anna jest doradcą ds. rolnictwa i młodą rolniczką zainteresowaną zrównoważoną żywnością, rolnictwem regeneracyjnym i ekologiczną gospodarką gruntami. Remontuje małe rodzinne gospodarstwo w Czechach.

Gospodarstwo specjalizuje się w ekologicznej produkcji mleka od woła domowego i produkuje własne markowe produkty, na przykład sery i jogurty, które sprzedają bezpośrednio konsumentom. Dzięki projektowi BOND wiosną 2019 roku zdecydowali się dołączyć do istniejącej praskiej sieci CSA.

---

²⁵ W Czechach nie ma otoczenia regulacyjnego sprzyjającego PGS i tylko produkty certyfikowane przez podmioty trzecie mogą być oznakowane jako „ekologiczne”. Europejscy producenci posiadający certyfikat PGS, którzy nie mogą umieszczać oświadczeń ekologicznych na swoich produktach, mogą polegać na swoich ścisłych powiązaniach z konsumentami, które często stanowią integralną część samej PGS. Dlatego pomimo przeszkód prawnych, Inicjatywy PGS rozprzestrzeniają się w Europie jako uzupełniające narzędzie certyfikacji, szczególnie odpowiednie dla tych grup producentów i konsumentów, którzy dążą do bardziej znaczących relacji między produkcją a konsumpcją. Vojtěch i przedstawiciele Czech NGO Lovíme.bio (<https://www.lovime.bio/projekty/pgs/>) zbadali synergie, które leżą u podstaw systemów PGS i CSA. Z jednej strony zbadali, w jaki sposób PGS może przyczynić się do podejścia CSA, oferując system zapewniający jakość i ciągłe doskonalenie praktyk. Z drugiej strony zaprezentowali przykłady tego, jak CSA może zainspirować PGS do budowania solidnej gospodarki solidarności i pielęgnowania relacji między producentami a konsumentami. Jeśli chcesz śledzić Vojtěcha w jego podróży od przejścia od certyfikacji ekologicznej przez osoby trzecie do niezależnej, autonomicznej certyfikacji PGS w jego grupie rolników i jego konsumentów, śledź go na FB - <https://www.facebook.com/biostatek/>. Poszukiwanie tej partycypacyjnej formy certyfikacji w Republice Czeskiej jest obecnie rozwijane przez ekologicznych hodowców kwiatów. W ślad za nimi pójdą inni producenci, głównie drobni rolnicy.

Anna uczestniczyła w wyjeździe studyjnym BOND do Norwegii i mówi:

Spędziliśmy pięć intensywnych dni, szukając różnych sposobów współpracy, a motto „Razem jesteście silniejsi” obowiązuje w każdym sektorze. Współpraca zorganizowana ma w Norwegii bardzo długą tradycję. Jednak wyjątkowa współpraca spółdzielni na wszystkich poziomach jest możliwa dzięki silnej motywacji. Dostrzegłem trzy główne punkty istotne dla Czech:

- *Współpraca musi mieć charakter oddolny; nie można jej wymusić. Optymalnie jest, jeśli zarządcami spółdzielni są sami rolnicy.*
- *W przypadku szerszej współpracy konieczne jest nauczenie zarządzania i zapewnienie im wsparcia informacyjnego.*
- *Celem spółdzielni musi być lepsze pozycjonowanie na rynku (aspekt finansowy). Dobra publiczne mogą stać się efektem ubocznym. Ale nigdy nie mogą być pierwsze; to nie zadziała.*

Martin Rosenbaum

Martin jest drobnym rolnikiem rodzinnym z farmy Lukava w północnych Czechach. Jego zainteresowania i doświadczenie związane z rolnictwem ekologicznym koncentrują się na promowaniu CSA, dostępie do ziemi²⁶ i szkoleniu nowych adeptów czeskiego rolnictwa.

Został zmuszony do zamknięcia swojej pierwszej farmy Lukava z powodu braku dostępu do ziemi i z tego powodu od 2016 roku współpracuje z AMPI i organizacją pozarządową jako CoolAND, aby promować chłopskie rolnictwo w Czechach. Dzięki tej współpracy nawiązał współpracę z Foundation for Soil i zamiast produkcji mleka owczego chce wykorzystać moc w swoim rodzinnym gospodarstwie CSA i ustanowić program praktyk zawodowych dla nowych rolników zainteresowanych zasadami agroekologicznymi.

Martin brał udział w brytyjskiej wycieczce studyjnej i krajowych warsztatach tematycznych Landworkers 'Alliance w Wielkiej Brytanii, a także wziął udział w Szkoleniu trenerów BOND, które odbyły się w Kordobie we wrześniu 2018 r. Od tego czasu aktywnie poszukuje funduszy na program inkubatorów rolniczych oraz program praktyk zawodowych²⁷, pomimo tego, że jest pełnoetatowym rolnikiem i ojcem.

Martin wyjaśnia, w jaki sposób doświadczenie BOND rozpoczęło nową fazę jego życia. Doświadczył pokrzepienia i inspiracji, nauczył się, jak ważne jest bycie bardziej połączonym i zyskanie szerszej perspektywy. Obecnie aktywnie współpracuje z innymi rolnikami ekologicznymi i biodynamicznymi, a w swoim programie inkubatorów rolniczych dostrzega duży potencjał zmian w Europie Środkowej.

Martin tak pisze o swoich doświadczeniach z BOND:

Do pozyskiwania drewna nadal wykorzystuje się konie robocze, a drwale są zrzeszeni w pewnej organizacji, aczkolwiek obecnie nie ma wielu farm wykorzystujących siłę roboczą koni i nie mamy grupy ani żadnej organizacji.

²⁶ Więcej informacji na temat dostępu do ziemi (A2L) nie tylko w Czechach można znaleźć w europejskiej sieci A2L, <https://www.accesstoland.eu/>

²⁷ Martin i AMPI zdecydowali się na budowanie powiązań z niezawodnym programem praktyk zawodowych, który jest gotowy do szkolenia osób zainteresowanych rolnictwem ekologicznym poprzez długoterminowe staże, a jeśli są zainteresowani, doradza im w rozpoczęciu własnej działalności. Podczas procesu edukacyjnego szkolenie teoretyczne przeplata się z praktyką. <https://www.asociaceampi.cz/co-delame/ucime-nove-zemedelce/>

We wrześniu 2018 roku wziąłem udział w szkoleniu dotyczącym projektu BOND w Kordobie w Hiszpanii, gdzie nauczyłem się kilku metod współpracy. Tak więc w lutym 2019 roku zorganizowałem w Czechach spotkanie dla wszystkich zaangażowanych lub zainteresowanych nowoczesną hodowlą koni.

Osoby uprawiające ten rodzaj rolnictwa mieszkają zwykle w bardzo odległych miejscach. Dobrze jest mieć jakieś kontakty i społeczność, jeśli tego chcę. Wiele osób doceniło te spotkania.

Dowiedziałem się, że w Czechach są rolnicy wykorzystujący konie, o których istnieniu nie wiedziałem! Wydawało mi się, że znam wszystkich w tym konkretnym świecie, ale podczas organizowanych przeze mnie wydarzeń poznałem innych rolników, którzy działają tak w Czechach od wielu lat. Chociaż wpadłem na pomysł, aby zorganizować organizację dla rolników wykorzystujących konie w moim kraju, nigdy nie wyobrażałem sobie, że mógłbym stanąć przed nimi, mówić i uczyć w ten sposób. Szkolenie z projektu BOND dało mi pewność siebie, aby to zrobić.

5. Problemy / rezultaty

W tym rozdziale przedstawiono niektóre z głównych kwestii, które wyłoniły się z dialogu zainicjowanego przez działania BOND w obu krajach. Przedstawimy również konkretne wyniki i zalecenia, na których skupiły się nasze kolektywy.

Warsztaty lokalne

W 2019 r. zorganizowano szereg lokalnych warsztatów, aby w sposób partycypacyjny przeanalizować ograniczenia i bariery dla wspólnego działania oraz zidentyfikować główne obszary działań. Warsztaty lokalne były również okazją do zidentyfikowania kluczowych tematów do poruszenia podczas krajowych warsztatów tematycznych.

W Polsce drobni rolnicy zebrali się do dyskusji i zwrócili uwagę na kilka barier we współpracy, z których najważniejsze były:

- brak zaufania wśród rolników
- słabość organizacji rolniczych i ich ograniczona lojalność w grupach producentów zbiorowych
- brak współpracy między drobnymi i dużymi rolnikami
- brak zaufania do certyfikowanych produktów ekologicznych

Nie mniej ważne były czynniki gospodarcze i polityczne, które były zgłaszane podczas dyskusji. Na przykład:

- brak kapitału / pieniędzy
- potrzeba dopłat do produkcji
- restrykcje i ograniczenia w przetwórstwie żywności w gospodarstwach
- brak gwarancji sprzedaży na rynek lub duże odległości między gospodarstwami ekologicznymi
- niska świadomość / znajomość zasad certyfikacji rolnictwa ekologicznego wśród klientów

- kilka podziałów politycznych.

Drugi warsztat miał na celu określenie głównych aktorów społecznych, którzy mogliby wspierać drobnych rolników. Główny wniosek był taki, że interesujące relacje zostały przypisane różnym aktorom, a punktem wyjścia do zaangażowania było znalezienie punktów wspólnych dla komercjalizacji. Wielu aktorów okazało się wykluczonych z dyskusji, m.in. związki zawodowe, aczkolwiek nadal istniał duży potencjał tworzenia sieci.

Czescy drobni rolnicy ekologiczni zaangażowani w projekt wykorzystali okazję do lokalnego dialogu, aby zdefiniować swoje „Ramy wartości dla rolników agroekologicznych”, które podsumowano w następujących propozycjach:

- dbać o płodozmian i zróżnicowane plany upraw, ulepszać glebę poprzez uprawę i uprawiać własne nasiona
- produkować żywność dla siebie i ludzi wokół siebie, a nie na anonimowy rynek, zamiast tego angażować się w krótkie, lokalne sieci dystrybucji (CSA, targowiska rolników, sklepy spółdzielcze)
- przekazywać swoje doświadczenia innym osobom zainteresowanym rolnictwem (np. poprzez gospodarstwo inkubacyjne, WWOOF, edukację ekologiczną, itp.), samodzielnie lub za pośrednictwem osób lub organizacji ściśle związanych z gospodarstwem
- aktywna troska o środowisko i promowanie różnorodności biologicznej (krajobraz, gatunek i genetyka) poprzez przywracanie krzewów leśnych, żywopłotów oraz podobnych siedlisk w celu wspierania różnorodnego krajobrazu i form życia
- aktywnie zaangażować się w poprawę warunków dla należytego zarządzania gospodarstwami rolnymi poprzez informowanie społeczeństwa o korzyściach płynących z agroekologii i mając możliwość dzielenia się z innymi rolnikami agroekologicznymi.

Warsztaty krajowe

Polska

Warsztaty Krajowe w Polsce (24-26 czerwca 2019) poświęcone były Deklaracji Praw Chłopów (UNDROP) i pozwoliły na stworzenie ważnej przestrzeni dialogu i wymiany między rolnikami, organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i środowiskiem akademickim na niezwykle ważnym dokumencie. Paula Gioia, członkini Międzynarodowego Komitetu Koordynacyjnego La Via Campesina (LVC) zilustrowała proces tworzenia takiej Deklaracji na poziomie międzynarodowym i zaproponowała przykłady jej realizacji.

Uczestnicy, zainspirowani wkładem LVC i wymianą podczas wydarzenia, uzgodnili dalsze działania i opracowali mapę dotyczącą sposobu komunikowania treści Deklaracji z decydentami i osobami zaangażowanymi w jej wdrażanie w polskim systemie prawnym. Główne obszary działań przewidziane w mapie dotyczą:

- podnoszenie świadomości na temat Deklaracji w społeczeństwie chłopskim w Polsce

- angażowanie się we wspólne działania upowszechniające z organizacjami pozarządowymi i ruchami zajmującymi się prawami człowieka, ekologią, rolnictwem, suwerennością żywnościową i zrównoważonym rozwojem oraz jednostkami naukowo-badawczymi
- uzyskanie szerokiego poparcia społecznego poprzez uświadomienie sobie, że w sposób pośredni Deklaracja dotyczy wszystkich ludzi (np. w odniesieniu do poruszanej podczas warsztatów kwestii dostępności dobrej lokalnej i sezonowej żywności w rozsądnej cenie)
- sprawne inicjowanie, koordynacja i ocena ukierunkowanych działań komunikacyjnych.

Ważnym punktem warsztatów było zastosowanie Lego™ Serious Play® - metody grywalizacji w celu stworzenia spójności i wspierania dialogu między uczestnikami. Jedna z tych grup opracowała wspólną wizję przyszłości, która ilustruje wagę problemów poruszonych podczas warsztatów:

„My, ludzie żyjący w zgodzie z naturą i współpracujący ze sobą, korzystamy z nowych technologii i dzielimy się wiedzą; mając świadomość zagrożeń związanych z dostępem do żywności, dbamy o glebę i wodę oraz dbamy o bioróżnorodność”.

Czechy

Dwa kolejne krajowe warsztaty tematyczne odbyły się w Czechach.

Pierwsze odbyło się w dniach 11–12 maja 2019 r., a jego celem było rozpoczęcie dyskusji z drobnymi rolnikami, zainteresowanymi stronami i organizacjami pozarządowymi na temat tego, że Czechy powinny określić proces i kierunek działań prowadzących do sformułowania obszernego manifestu inspirowanego głównie polityką żywnościową ludzi²⁸ i innymi dokumentami dotyczącymi polityki żywnościowej. Gość z Landworkers 'Alliance, Dee Woods, przedstawił koncepcję uczestnikom, którzy poszerzyli swoje horyzonty możliwości wzmocnienia niezależności żywieniowej.

Drugie warsztaty, które odbyły się 30 września 2019 r., dotyczyły WPR w Czechach po 2020 r. oraz wizji przyszłości.

Podczas tych warsztatów debata skupiała się na tym, jak najlepiej wspierać i chronić małe gospodarstwa w Europie, które są coraz bardziej zagrożone niż duże gospodarstwa, ponieważ gospodarstwo o powierzchni pięciu hektarów jest nadal uznawane za ryzykowne ekonomicznie.

W debacie zidentyfikowano następujące kluczowe wyzwania, które należy pokonać, aby chronić przyszłość małych gospodarstw w naszych regionach:

- Dystrybucja dotacji - do 70% płatności nie jest powstrzymywanych przed skierowaniem na działania środowiskowe; łączy się to z dyskusją na temat płatności redystrybucyjnej na

---

²⁸ Polityka żywnościowa ludzi ma na celu nakreślenie, jak wyglądałaby zintegrowana polityka żywnościowa, gdyby w centrum podejmowania decyzji znalazła się osoba. Rosnąca grupa ludzi z różnych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, związków i grup społecznych pracujących w całym systemie żywnościowym zebrała się, aby rozwinąć pomysły i stanowiska zawarte w tym dokumencie. <https://www.peoplesfoodpolicy.org/>

hektar. Problem obejmuje ostrzeżenie o zanikaniu małych gospodarstw spowodowanym koncentracją płacności dla dużych przedsiębiorstw w ramach WPR.

- Konkurencja między dużymi i małymi gospodarstwami (mali rolnicy / gospodarstwa poniżej 10 hektarów, co stanowi ponad 80% w UE).
- Potrzeby środowiskowe a ekonomiczne - znaczenie środków publicznych dla dóbr publicznych, które powinny być wrażliwie postrzegane przez WPR.
- Wspólna polityka żywnościowa nie zastępuje WPR, ale może się rozwijać. Rolnicy będą wtedy mogli wybrać swoje ekoprogramy.
- Bardziej sprawiedliwe uznanie znaczenia rolników i rolnictwa w społeczeństwie.

Ogólnie rzecz biorąc, z krajowych warsztatów tematycznych jasno wynikało, że potrzebny w nich jest większy udział społeczeństwa. Nowe WPR będzie w większości koordynowane przez poszczególne kraje UE, więc potrzeba będzie więcej mówić na ten temat oraz o jego wpływie i znaczeniu. Należy wziąć pod uwagę szersze ramy, takie jak Dekada Rolnictwa Rodzinnego ONZ lub UNDROP.

Wszystkie reprezentowane grupy uczestników, w tym z Ministerstwa Rolnictwa, zgodziły się, że powinien to być sposób na zmniejszenie wielkości gospodarstw. To udane porozumienie, biorąc pod uwagę obecną średnią wielkość gospodarstw w Czechach. Podobnie zmiana myślenia o zmniejszeniu maksymalnego areалу pod uprawę jednej uprawy pokazuje, że 30 ha będzie w przyszłości decydującą liczbą w tym kraju.

Szkolenie trenerów (ToT)

W Polsce w dniach 2-3 grudnia 2019 r. przeprowadzono szkolenie „Upodmiotowienie rolników poprzez tworzenie kapitału społecznego”, poprzedzające Okrągły Stół ds. Polityki.

Uczestnicy przeanalizowali wymiary wydajności organizacyjnej i wspólnie sformułowali strategie mające na celu wzmocnienie wydajności hipotetycznej organizacji w celu przećwiczenia ram metodologicznych. Opracowali również indywidualne plany działania, aby zastosować zdobytą wiedzę i rozpowszechnić ją we własnym kraju. W ten sposób uczestnicy pomogą również w pobudzeniu i wspieraniu potencjału tworzenia sieci i lepszych wyników w ich własnych organizacjach i społecznościach.

Z wyników pisemnych ocen uczestników wynika, że istnieje szerokie porozumienie co do wysokiego znaczenia otrzymanych tematów i narzędzi.

Okrągły Stół ds. Polityki

Okrągły Stół ds. Polityki zgromadził rolników, przedstawicieli organizacji pozarządowych, przedstawiciela Ministerstwa Rolnictwa, prawników i przedstawicieli sektora rolnego z Polski i ośmiu krajów europejskich (Albanii, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Grecji, Kosowa, Macedonii i Serbii). Zaczęło się od przypomnienia wyników ogólnopolskich warsztatów tematycznych, które odbyły się w Polsce w czerwcu 2019 r. i dotyczyły UNDROP i zawartych w nim

szczegółowych definicji dotyczących praw do nasion, prawa do ziemi, prawa do stosowania tradycyjnych roślin leczniczych oraz podkreślenia treści art.19. UNDROP²⁹.

Z trzech prezentacji podczas wydarzenia wyłoniły się trzy główne obszary zarządzania nasionami:

1. Prawne aspekty oświadczenia dotyczącego dostępu do nasion, zgłoszonego przez Panią Sonię Priwiezienczew (Fondation AgriNatura).
2. Polityka nasienna, normy prawne i regulacje dotyczące produkcji ekologicznej, podniesione przez Dorotę Meterę (BIOEXPERT - jednostka certyfikująca w rolnictwie w Polsce).
3. Wpływ polityki nasiennej na prawa chłopów w odniesieniu do reguł rynkowych, odstępstw, ochrony nasion, reformy nasion i praw własności intelektualnej, poruszone przez panią Fulyę Batur (Arche Noah, Austria / Belgia).

Prowadzono także działania grupowe w celu wymiany pomysłów i doświadczeń (pod kierunkiem Moniki Styczek-Kuryluk) uczestników na temat praktyki wymiany nasion między podmiotami (np. rolnikami i innymi organizacjami), dostępności nasion ekologicznych, mocnych i słabych stron marketingu ekologicznego nasion i dostępu do wiedzy na ten temat. Po zajęciach grupowych była możliwość debaty z aktywnym udziałem wszystkich uczestników oraz wymiany opinii i wiedzy. Podczas dyskusji poruszono kilka tematów, które doprowadziły do ostatecznych wyników Okrągłego Stołu ds. Polityki, będącego serią zaleceń na poziomie krajowym i europejskim.

Na poziomie krajowym utworzonym przez polską grupę roboczą położono nacisk na konieczność zapewnienia aspektów:

1. Wsparcie tworzenia i ochrony chłopskiego systemu nasiennego, w tym rolniczych modeli nisko kosztowej produkcji nasion (inicjatywa zbiorowa BOND), a także wspólnotowe banki nasion umożliwiające rolnikom wymianę nasion i wzmacnianie sieci producentów nasion na szczeblu krajowym i poziomie regionalnym (w celu zwiększenia dostępności nasion ekologicznych na rynkach krajowych).
2. Wsparcie dla stowarzyszeń rolników w rejestracji jako operatorzy paszportów roślin.
3. Możliwości edukacyjne o nasionach przez instytucje sektora publicznego oraz wspieranie różnych form wymiany wiedzy na temat produkcji nasion.
4. Stworzenie sieci na poziomie krajowym w celu produkcji i konsumpcji dobrej jakości żywności ekologicznej; prowadzenie szkoleń dla konsumentów z zakresu rolnictwa ekologicznego; wsparcie finansowe dla ekologicznej produkcji nasion rolników.
5. Wspieranie tworzenia nowych form zbiorowego działania promującego usługi doradcze.
6. Linki do unijnej strategii „od pola do stołu”, pomagające ludziom gromadzić więcej informacji na temat tej ważnej strategii i skutecznie łączyć się z nią.

---

²⁹Odnosnie do artykułu 19 UNDROP, zob.: <https://undocs.org/en/A/RES/73/165>

Na poziomie europejskim pojawiły się apele o:

1. Stworzenie bazy danych nasion na szczeblu UE.
2. Stworzenie możliwości stworzenia zróżnicowanego, komercyjnego rynku nasion.
3. Wsparcie finansowe dla ekologicznej produkcji nasion.
4. Utworzenie grupy roboczej, która może reagować na przepisy art. 2018/848³⁰ i ustawy o nasionach.
5. Jasne i stabilne zasady i przepisy dotyczące rolnictwa ekologicznego.

Protokół ustaleń (MoU)

Kolejnym ważnym rezultatem projektu BOND było zawarcie protokołu ustaleń jako przykładu nowych form współpracy, które wyrosły z tego procesu.

Polska

W Polsce MoU zostało podpisane w lutym 2020 r. przez sześć stron: Społeczny Instytut Ekologiczny, Fundację Rolniczej Różnorodności Biologicznej AgriNatura, Jurajską Kooperatywę Spożywczą, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, Fundację Mała Wielka Zmiana, Ekoland Lubelski.

Polski protokół ustaleń miał dwa główne cele: określenie celów i ram współpracy między rolnikami a zainteresowanymi stronami w zakresie wszystkich aspektów nasion; oraz określenie warunków współpracy stron, wzmacniając ich wspólne działania i pomagając im osiągnąć większy sukces w realizacji wspólnego programu dotyczącego nasion.

Czechy

Czeski protokół ustaleń, również podpisany w lutym 2020 r., jest kolejnym dobrym przykładem udanego zaangażowania jednego z rolników BOND w działania zbiorowe.

Martin Rosenbaum z Lukava Farm, AMPI i ČTPEZ (Czeska Platforma Technologiczna Rolnictwa Ekologicznego, członek IFOAM Organics European) przedstawili jeden możliwy przykład nowego modelu wspierania bardziej niezależnego funkcjonowania małych i średnich (rodzinnych) gospodarstw w Czechach i nieskupiania się wyłącznie na WPR i dotacjach.

Głównym celem pierwszego czeskiego protokołu ustaleń jest wspieranie rozwoju, zakresu i zasięgu sektora rolnictwa ekologicznego w Czechach poprzez:

- zapewnienie długoterminowego rozwoju zrównoważonego rolnictwa poprzez rozwój silnej sieci gospodarstw, które będą edukować i inspirować nowych rolników programem praktyk zawodowych
- marketing produktów ekologicznych (głównie poprzez CSA i inne systemy oparte na solidarności)

---

³⁰Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848 z dnia 30 maja 2018 r. W sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 PE/62/2017/REV/1

- współpraca i rozpowszechnianie dobrych praktyk środowiskowych dla nowych rolników zaangażowanych w program praktyk.

W drugim czeskim protokole ustaleń skupiono się bardziej na współpracy w kampaniach promujących zrównoważone rolnictwo. Pomysł współpracy AMPI i Hnutí DUHA - Friends of the Earth Czech Republic - zrodził się podczas wrześniowych Krajowych warsztatów w Czechach. Współpraca ta miała na celu przekształcenie dyskursu o rolnictwie w Czechach w kierunku agroekologii jako probierzu działań zarówno organizacji, jak i ich sieci.

6. Wnioski

Działania projektu BOND zakończyły się w październiku 2020 r. ogromną liczbą doświadczeń, historii, więzi, pomostów i powiązań między ludźmi z 34 krajów europejskich. Dzięki społeczności BOND każdy rolnik, decydent, naukowiec, klient - każdy zainteresowany działaniami zbiorowymi - może skorzystać ze spuścizny BOND³¹.

Projekt BOND przewidywał również nowo ogłoszoną politykę KE dotyczącą systemu żywnościowego *Strategię od pola do stołu na rzecz sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego*³² i umożliwił dogłębną refleksję i debatę w kilku krajach na kluczowe tematy, takie jak zrównoważony rozwój rolnictwa, nowa rola rolników, znaczenie agroekologii i rolnictwa ekologicznego dla zdrowych systemów żywnościowych.

Ostatni rok realizacji projektu BOND, rok 2020, otworzył nowy, znaczący etap. Komisja Europejska opublikowała swój program prac, w którym w ramach priorytetu Europejskiego Zielonego Ładu i celu politycznego, jakim jest ustanowienie Zrównoważonego Rozwoju Systemów Żywnościowych, potwierdziła uruchomienie strategii "od pola do stołu", podczas gdy kryzys koronawirusa COVID-19 uderzał w Europę.

Zaproponowana przez KE architektura WPR na lata 2021-2027³³ opiera się na 9 ambitnych celach, skupiających się na przywróceniu równowagi w systemie żywnościowym i ustaleniu jasnych celów w zakresie ochrony środowiska i zmiany klimatu. Jednak choć KE określiła wizję, po raz pierwszy w historii WPR to poszczególne państwa członkowskie będą musiały opracować własne kryteria, priorytety i mechanizmy oceny. Stwarza to okazję zarówno do ustanowienia, jak i wdrożenia bardzo ambitnych kryteriów i mechanizmów.

W tym momencie tematy niezależności żywieniowej i samowystarczalności stały się nagle znacznie bardziej istotne niż w przeszłości. Dzięki temu procesowi silniej podkreśla się potrzebę agroekologii, której integralną częścią są nawet drobni rolnicy. Od Chin po Stany Zjednoczone zainteresowanie konsumentów lokalną żywnością wzrosło, a na przykład sezon

³¹ Witryna BOND oferuje bogactwo materiałów obejmujących historie, materiały szkoleniowe, publikacje i metodologie: www.bondproject.eu

³²*Strategia od pola do stołu*, Komisja Europejska - Bezpieczeństwo żywności, 4 lipca 2020 r, https://ec.europa.eu/food/farm2fork_en

³³Komisja Europejska, „Przyszłość wspólnej polityki rolnej”, ostatnie wydanie, 28 maja 2020 https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en

CSA dostrzegł ogromny potencjał popytu i nowych uczestników w grupach konsumenckich w wielu krajach³⁴. Potrzeba krótkich łańcuchów konsumenckich, a także chęć ludzi do życia bliżej natury, zachowania różnorodności biologicznej życia podczas kwarantanny i izolacje stały się niezwykle ważne.

Od polityków po ogół społeczeństwa, ludzie próbują znaleźć przepis na zachowanie możliwości wyżywienia swoich społeczności, najlepiej produktami ekologicznymi, które szanują zasoby naturalne, ludzi i zasady demokratyczne. Wiele z tych procesów zapoczątkowało oddolne budowanie ruchu rolników i nadal są główną inspiracją dla Europy Środkowej. Możesz przeczytać o tych inspiracjach w zebranych wypowiedziach rolników BOND.

Mimo to głosów wielu rolników jeszcze nie słyhać. To fakt dla Jyoti Fernandes, rolnika prowadzącego małe gospodarstwa rolne w Dorset w Wielkiej Brytanii, której oświadczenie wskazuje na coś więcej niż tylko wspólne porozumienie: „Przez długi czas nasz głos polityczny był marginalizowany, ale codziennie jestem świadkiem tego, jak wpłynęliśmy na to, jak ludzie u władzy postrzegają rolnictwo.”³⁵ Po latach wołań może w końcu uwzględni się nie zawsze słyszalne głosy i argumenty drobnych rolników i chłopów.

Podobnie wiele organizacji i interesariuszy nie zwlekało z publicznymi oświadczeniami popierającymi pójście w tym kierunku. Tak jest na przykład w przypadku reprezentowania IFOAM jako promotora rolnictwa ekologicznego. Jan Plagge, przewodniczący IFOAM EU, powiedział niedawno w komunikacie prasowym³⁶:

“Zaproponowanie celu UE dla ziemi ekologicznej jest przełomową decyzją, która stawia rolnictwo ekologiczne w centrum przejścia europejskiego rolnictwa na agroekologię. Rolnictwo ekologiczne to udany model gospodarczy dla rolników, który ma udowodnione korzyści dla środowiska. Uczynienie go kamieniem węgielnym przyszłego zrównoważonego systemu żywnościowego w UE to właściwa decyzja. Jeśli chcemy stawić czoła kryzysowi klimatycznemu i różnorodności biologicznej oraz zwiększyć odporność naszych systemów rolniczych, musimy przekształcić rolnictwo UE.”

---

³⁴ CSA to bezpieczna i odporna alternatywa dla rolnictwa przemysłowego w czasach Covid-19, Urgenci, ostatnie wydanie, 8 kwietnia 2020 r., <http://urgenci.net/community-supported-agriculture-is-a-safe-and-resilient-alternative-to-industrial-agriculture-in-the-time-of-covid-19/>

³⁵ “Rolnicy jednoczą się przeciwko korporacyjnym gigantom”, Atlas przyszłości, Landworkers' Alliance, ostatnie wydanie 28 maja 2019, <https://atlasofthefuture.org/project/landworkers-alliance/>

Jyoti jest członkiem Landworkers' Alliance w Wielkiej Brytanii i komitetu koordynującego ds. Europejskiej koordynacji Via Campesina. Jej obecna praca dla Landworkers' Alliance bada alternatywny system subsydiów rolnych po Brexicie dla Wielkiej Brytanii, który promuje rolnictwo agroekologiczne, niezależność żywnościową i lokalne systemy żywnościowe.

³⁶ Komunikat prasowy: IFOAM EU z zadowoleniem przyjmuje przełomową decyzję o umieszczeniu produktów ekologicznych w sercu przyszłego europejskiego systemu żywnościowego, IFOAM Organics Europe, ostatnie wydanie 20 maja 2020 r., <https://www.organicseurope.bio/news/press-release-ifoam-eu-welcomes-landmark-decision-to-put-organic-at-the-heart-of-future-european-food-system/>

Strategia UE od pola do stołu

W swoim oświadczeniu Plagge wskazał, jak kluczowe znaczenie mają negocjacje w sprawie reform WPR dla osiągnięcia celów UE od pola do stołu i różnorodności biologicznej. Włączając te strategie do WPR, UE będzie zachęcać do programu, który nagradza rolników za ich wkład w dobro publiczne i naszą wspólną przyszłość.

Według IFOAM³⁷, cel UE, jakim jest osiągnięcie 25% gruntów ekologicznych do 2030 r., jest możliwy do osiągnięcia, jeżeli WPR zapewni niezbędne wynagrodzenie za korzyści wynikające z konwersji i utrzymania produktów ekologicznych za pośrednictwem istniejących polityk rozwoju obszarów wiejskich lub innowacyjnych narzędzi, takich jak ekoprogramy. Włączenie środków po stronie popytu, takich jak programy promocyjne i zwiększenie udziału produktów ekologicznych w szkołach i szpitalach poprzez ekologiczne zamówienia publiczne, jest mądrym wyborem, ponieważ to podejście typu push-pull okazało się skuteczne w zwiększaniu rolnictwa ekologicznego w krajach takich jak Dania, a także dla drobnych rolników reprezentujących dobre przykłady z Polski i Czech.

Ta nadchodząca strategia może wesprzeć wiele zasadniczych dziedzin, które rolnicy omówili i zdefiniowali podczas trzyletniej podróży w ramach projektu BOND. Krok po kroku strategia może odnieść sukces w przybliżeniu funkcjonowania sektora rolnego w Europie Środkowej do zaleceń, które zaspokoją potrzeby wszystkich ludzi, w tym poszanowanie potrzeb zaangażowanych drobnych rolników.

Może to być jedna ze ścieżek, które każdy wybiera według własnego uznania, nawet w przypadku dwóch krajów, którym poświęcona jest niniejsza publikacja. Te kraje współpracowały i nadal poświęcają czas nie tylko na tworzenie wspólnych rekomendacji, ale także na rozpowszechnianie wiedzy z projektu BOND i własnych, często lokalnych działań. Działania te i wielu innych inspirujących uczestników projektu BOND przyczynią się do powstania ruchu rolniczego inspirowanego zasadami agroekologii na rzecz zdrowego systemu żywnościowego.

³⁷ "Ekologia jest częścią rozwiązania, zgadzają się prelegenci Europejskiego Kongresu Organicznego", Informacja prasowa IFOAM Organics EU, ostatnie wydanie, 3 lipca 2020 r., <https://www.organicseurope.bio/news/press-release-organic-is-part-of-the-solution-speakers-of-european-organic-congress-agree/>